

JUSTIN MAROZZI

imperii islamice

15 ORAȘE CARE DEFINESC
O CIVILIZAȚIE

Traducere din limba engleză de
SILVIA PALADE

LITERA
București

CUPRINS

<i>Listă a ilustrațiilor</i>	9
<i>Listă a hărților</i>	13
<i>Notă explicativă cu privire la scrierea cuvintelor arabe</i> ...	18
<i>Prefață</i>	21
1 Secolul al VII-lea: Mecca – Mama Tuturor Orașelor	31
2 Secolul al VIII-lea: Damasc – paradisul înmiresmat	63
3 Secolul al IX-lea: Bagdad – orașul păcii, orașul însângerat.	93
4 Secolul al X-lea: Córdoba – podoaba lumii.	127
5 Secolul al XI-lea: Ierusalim – orașul disputat.	161
6 Secolul al XII-lea: Cairo – orașul victorios	195
7 Secolul al XIII-lea: Fez – Atena Africii.	227
8 Secolul al XIV-lea: Samarkand – grădina sufletului	253
9 Secolul al XV-lea: Constantinopol – orașul râvnit de o lume întreagă	283
10 Secolul al XVI-lea: Kabul – o grădină în munți	325
11 Secolul al XVII-lea: Esfahan – jumătate de lume.	357
12 Secolul al XVIII-lea: Tripoli – cuibul piraților	389
13 Secolul al XIX-lea: Beirut – terenul de joacă al Levantului	423
14 Secolul XX: Dubai – construiți-l și vor veni	462
15 Secolul XXI: Doha – orașul perlelor.	495
<i>Note</i>	527
<i>Bibliografie</i>	557
<i>Mulțumiri</i>	585
<i>Indice</i>	593

MECCA – MAMA TUTUROR ORAȘELOR (SECOLUL AL VII-LEA)

Noi vedem deseori îndreptarea feței tale către cer. Să te îndreptăm către o qiblah care-ți va plăcea. Așadar, îndreaptă-ți fața spre Moscheea cea Sfântă! Și oriunde ați fi, îndreptați fețele voastre către ea!*

Coran 2:144**

De secole, Mecca a fost o aspirație aproape intangibilă pe care o nutresc cei mai mulți musulmani care nu reușesc să facă anevoiosul pelerinaj *hajj*, adesea periculos și întotdeauna foarte costisitor. Norocoșii care reușesc totuși să-și împlinească acest deziderat descriu cu lacrimi în ochi *hajj* ca experiența spirituală cea mai înălțătoare din viața lor, folosind cuvinte precum „copleșitoare“, „tulburătoare“ și „plină de smerenie“. Fiecare pelerin – femeie ori bărbat – se simte copleșit de o experiență profundă într-o stare de comuniune fără egal în istorie.

Orașul în care s-a născut profetul Mahomed este venerat de musulmani atât pentru revelațiile divine din veacul al VII-lea, cât și pentru statutul totemic al sanctuarului Kaaba, cubul de granit negru considerat Lăcașul lui Dumnezeu, aflat în centrul pelerinajului. Coranul le cere tuturor musulmanilor care

* *Qiblah* („direcție“ în limba arabă) este direcția în care se roagă musulmanii, adică înspre orașul sfânt Mecca. De regulă, ea este indicată printr-o nișă semicirculară (*mihrab*) construită în peretele unei moschei. (n.a.)

** Toate citatele din Coran sunt date după traducerea lui Mustafa Ali Mehmet, Editura Islam, București 2006. (n.red.)

pot din punct de vedere fizic și financiar să facă hagialâcul la Mecca, singurul loc din lume unde o astfel de vizită este obligatorie. Următoarele secole de tradiție și de pelerinaj nu au făcut decât să sporească strălucirea acestui oraș unic în lumea islamică. Mecca este centrul imuabil și incontestabil al islamului, steaua călăuzitoare spre care musulmanii din lumea întreagă își îndreaptă rugăciunile; Kaaba este singurul punct de pe planetă în jurul căruia pelerinii se învârt la propriu.

Astăzi un turn cu ceas se înalță la 600 de metri deasupra sanctuarului Kaaba, eclipsând complet monumentul sacru care a inspirat construirea lui. Dacă un porumbel și-ar lăsa rubedeniile înaripate să ciugulească semințe în țărână și s-ar ridica în zbor până la aceste înălțimi ametoitoare, de-acolo de sus ar zări la nord ceea ce ar putea fi luat drept un imens stadion plin ochi cu suporteri îmbrăcați în alb care se învârt într-o procesiune în jurul unui obiect dreptunghiular. Și totuși, nu este o arenă sportivă. Abraj Al Bait sau Makkah Royal Clock Tower, un complex de zgârie-nori alcătuit din hoteluri de lux, apartamente și malluri comerciale, la care se adaugă heliporturi, jacuzzi, saune, cafenele, saloane de înfrumusețare, centre de afaceri, săli de bal și majordomi în exercițiul funcțiunii 24 de ore din 24, se înalță deasupra celei mai sfinte dintre moscheile islamului, Masjid al Haram sau Moscheea Sfântă, și deasupra cubului din centrul său, Kaaba. O dată pe an, în cea mai amplă procesiune religioasă din lume, un șuvoi de oameni înconjoară de șapte ori acest bloc de piatră înalt de 13 metri, adresând rugăciunea sa colectivă către Cel Atotputernic.

Cel mai sfânt loc al islamului a fost martorul foarte multor schimbări de-a lungul celor 15 secole care s-au scurs de la nașterea profetului Mahomed, începând cu o serie de exproprieri și „îmbunătățiri” în timpul califilor Umar (634–644) și Uthman (644–656), însă nici una nu a fost introdusă atât de rapid și nu a transformat atât de radical profilul orașului precum schimbările petrecute în secolul XXI. În 2002, pentru a face loc noului

complex Clock Tower, autoritățile saudite au demolat fortăreața Ajyad, citadela otomană construită în jurul anului 1780 pentru a proteja Mecca de invadatori. În contextul protestelor internaționale care au urmat, guvernul turc a caracterizat această distrugere drept o „crimă împotriva umanității... și un masacru cultural”¹. Ca o întorsătură ciudată a vechii zicale cu muntele și Mahomed, saudiții au nivelat și colina Bulbul pe care fusese construită fortăreața.

Unele vestigii istorice din Mecca, precum cele legate de patriarhul Avraam, legendarul ziditor al sanctuarului Kaaba, păstrate chiar în centrul sfintei moschei, suntenerate într-o mai mare măsură decât altele. Fundația complexului Makkah Royal Clock Tower acoperă aproape 95% din suprafața pe care se aflau construcțiile vechi de un mileniu ale orașului Mecca, incluzând 400 de situri cu valoare culturală și istorică. Casa lui Abu Bakr, prietenul cel mai apropiat al lui Mahomed și primul calif al Imperiului Musulman (632–634), a fost acoperită de Makkah Hilton. Casa care a aparținut primei soții a profetului, Khadija, a devenit un complex de băi publice. Nici măcar casa profetului nu a fost cruțată. Ea a fost îngropată sub fundația unui nou palat regal.²

În ciuda dimensiunii sale monstruoase, Makkah Royal Clock Tower este doar o mică parte dintr-un vast program de dezvoltare de miliarde de dolari care transformă Mecca din temelii. Această amplă operațiune de distrugere și de reconstrucție a provocat multă suferință multor musulmani și non-musulmani. În 2014, secțiunea otomană a moscheii, care cuprindea cele mai vechi vestigii, precum coloane de marmură construite de o serie de conducători începând cu sultanul Suleiman și terminând cu sultanul Murad al IV-lea între anii 1553 și 1629, a fost demolată pentru a face loc unor săli de rugăciune supraetajate și dotate cu aer condiționat. La vest de Marea Moschee se află proiectul Jabal Omar care constă în nivelarea încă unei coline și construirea încă unui pâlăc de zgârie-nori format din hoteluri

de lux. În partea de nord se lucrează la proiectul de dezvoltare Al Shamiya, mai precis o extindere a moscheii care va permite găzduirea a 250 000 de oameni și construirea unor noi spații de rugăciune pe o suprafață de 300 000 de metri pătrați.

Guvernul saudit susține că dezvoltarea este esențială pentru a putea găzdui un număr tot mai mare de pelerini care generează venituri, estimându-se că acest număr va continua să crească semnificativ de la aproximativ două milioane cât este în prezent. Marele muftiu al Arabiei Saudite, șeicul Abdul Aziz Bin Abdullah al Sheikh, spune că națiunea ar trebui să mulțumească guvernului pentru această operațiune de reconstrucție vitală.³

Totuși, numeroși locuitori ai orașului sunt profund nemulțumiți de faptul că orașul lor sfânt se transformă într-un fel de Las Vegas. Sami Angawi, arhitectul saudit și fondatorul Centru-lui de Cercetare Hajj, consideră că această transformare a celui mai sfânt loc al islamului vine în totală contradicție cu natura orașului Mecca și cu sfințenia Lăcașului lui Dumnezeu. Este, declară el, „ceva de nedescris. Ei transformă sanctuarul sfânt într-o mașinărie, într-un oraș lipsit de identitate, fără trecut, fără moștenire culturală și fără mediu natural. Ne-au luat până și munții”⁴. Criticii au subliniat că ordinul fostului rege Abdullah de a concepe un plan general pentru Mecca și împrejurimile sale a fost dat când vasta operațiune de construcție se afla în desfășurare de multă vreme. Pe lângă pierderea vestigiilor din perioada timpurie a civilizației islamice, această reconstrucție din temelii are consecințe nefaste și în privința laturii umane. Locuitorii acestui străvechi cartier au primit înștiințarea că vor fi evacuați de-abia cu o săptămână înainte ca partea istorică a orașului vechi să fie rasă de pe fața pământului. „Oameni care locuiesc aici de generații sunt scoși afară cu forța pentru a face loc acestor castele de marmură înalte până la cer”, declară Irfan al Alawi, director al Fundației pentru Cercetarea Moștenirii Islamice din Mecca.⁵

Reacțiile pelerinilor sunt amestecate. Unii cred că megatur-nul din Mecca este un semn că se apropie sfârșitul lumii. În sprijinul acestei afirmații ei citează un hadit în care profetul îi spune îngerului Jibril că, atunci când păstorii de cămile ne-gre vor începe să se laude și să se ia la întrecere pentru con-struirea unor edificii mai înalte, se va apropia Ziua Judecării.⁶ În timp ce unii admiră modernitatea îndrăzneată și siguranța de sine în această încercare de transformare a orașului sfânt, alții o consideră nepotrivită și derutantă. „Ceea ce au făcut saudiții la Mecca este absolut înfiorător”, mărturisește un mu-sulman britanic, amintindu-și cum pelerinajul său a fost dis-trus de „extravaganța comercială” care se prelungește până la Marea Moschee. „Ultimele lucruri pe care le-am văzut înain-te să mă îndrept spre Kaaba au fost magazinele Samsonite și Häagen-Dazs. Au transformat Mecca într-un mall.”⁷

Cu siguranță că pierderea moștenirii trecutului îi îngri-jorează și pe cei interesați de istoria culturală, amintind de distrugerea de către talibani a statuilor lui Buddha din orașul Bamiyan din Afghanistan în 2001, precum și de distrugerea în 2015 de către autointitulatul Stat Islamic a unor vestigii „ido-latre” asemănătoare, cum ar fi cele din orașul irakian Nimrud și din orașul sirian Palmira. Deși această dezvoltare urbană re-centă chiar în inima civilizației islamice este cu totul tragică, ea reflectă un adevăr istoric în ce privește comerțul înfloritor din centrul orașului Mecca, ale cărui origini sunt strâns lega-te – cu siguranță în legende, probabil și în realitate – de negoț și de stocarea de bani a pelerinilor. Potrivit unei vechi zicale din părțile locului: „Noi nu semănăm grâu ori sorg; pelerinii sunt recoltele noastre”⁸.

Totodată trebuie să recunoaștem că Mecca nu a fost nici-odată o extraordinară sursă de cultură. Darurile excepționale oferite lumii întregi de civilizația islamică în artă, știință, arhi-tectură, matematică, astronomie, geografie, geometrie, poezie, fizică și filosofie nu au venit dinspre Mecca, ci dinspre orașe

precum Damasc, Bagdad, Córdoba, Cairo, Fez, Samarkand, Istanbul, Esfahan și multe altele. În timp ce aceste metropole au fost cosmopolite și deschise tuturor credințelor, de la islam și iudaism până la creștinism, Mecca a fost multă vreme insulară. A rămas până azi un bastion al purității, strict interzis vizitatorilor non-musulmani.

Iar în ce privește ștergerea istoriei, deși este adevărat că istoria poate fi rasă de pe fața pământului într-o clipă, ea poate, după cum vom vedea, să fie inventată la fel de ușor.

Locul extrem de neospitalier în care se află localizată Mecca nu are nevoie de o astfel de invenție. Înghesuită într-o depresiune între doi munți abrupti, la capătul unei văi înguste și aride, într-un colț al deșertului Hijaz, la 69 de kilometri depărtare de orașul-port Jeddah, Mecca a avut întotdeauna parte de temperaturi ucigătoare care se apropie de 15 grade Celsius în miezul verii – celebra *ramdaa Makka* sau arderea Meccăi – și de inundații nimicitoare provocate de furtuni violente care aduceau cu ele epidemii.⁹ Mecca pare să fie mai degrabă blestemată decât binecuvântată de natură. Pentru poetul islamic Al Hayqatan, Mecca era un loc în care „iarna și vara sunt la fel de greu de îndurat. Nici o apă curgătoare... nici un fir de iarbă pe care să-ți odihnești privirea; nici vânătoare. Doar negustori, îndeletnicirea cea mai vrednică de dispreț”¹⁰. Un cronicar din vechime descria un peisaj înțesat doar cu acacia și copaci cu țepi. În Coran, Avraam descrie acest loc ca o vale lipsită de vegetație.¹¹ Potrivit geografului arab Muqaddasi din veacul al X-lea, caracteristicile principale ale acestui loc erau „căldura sufocantă, vânturile ucigătoare și roiurile de muște”¹². Sursa intermitentă de apă de la fântâna Zamzam oferea singura alinare în această pustietate. Dependentă de grânele aduse cu caravane din Siria și din Irak, această lume nemiloasă, stâncoasă, stearpă și aridă era adesea lovită de foamete. Agricultură era un vis imposibil. Prin urmare, cititorul este probabil îndreptățit să-și exprime nedumerirea

față de afirmația lui Ibn Ishaq, istoric din veacul al VIII-lea și primul biograf al profetului Mahomed, potrivit căruia Mecca era „un oraș binecuvântat cu apă și copaci”¹³.

Însă, trecând peste aceste nedumeriri, există motive mult mai serioase de îngrijorare în legătură cu începuturile islamului. Oricare istoric întâmpină aici mari dificultăți întrucât istoria Meccăi, în care dimensiunea umană și cea supranaturală se întrepătrund, este mult mai impenetrabilă decât deșertul care o înconjoară. Călătoria printre nisipurile mișcătoare ale istoriei, credinței și legendei înspre repere istorice solide este foarte anevoioasă fiindcă, dincolo de legende, dovezile referitoare la perioada de început a orașului Mecca sunt „extrem de sărăcicioase”¹⁴. În această parte a Arabiei, arheologia este practic inexistentă, cercetătorii având la dispoziție foarte puține izvoare istorice (inscripții, monede și papirusuri) din această epocă preislamică a culturii orale.

Drept urmare, pentru istoria timpurie a orașelor unde s-a născut islamul și unde a trăit și a murit profetul Mahomed, trebuie să ne bazăm aproape în întregime pe ce ne spun musulmanii de mai târziu – în unele cazuri, de mult mai târziu.¹⁵ Primele surse istorice musulmane referitoare la Mecca și la Mahomed există de-abia de la jumătatea secolului al VIII-lea, ceea ce înseamnă că mărturiile contemporanilor lipsesc cu desăvârșire pentru o lungă perioadă de 120 de ani după moartea lui Mahomed.

Deși musulmanii tind să accepte sursele tradiționale islamice și, în general, nu consideră această lacună problematică, pentru alți cercetători acest lucru a devenit extrem de frustrant. Lipsa izvoarelor istorice este atât de acută încât sursa principală pentru nașterea islamului în jurul Meccăi este exegeza coranică, însă nici ea nu este lipsită de probleme serioase de datare și de interpretare.

În ultimele decenii s-a dezvoltat o școală care propune un tip de „analiză istorică extrem de sceptică în legătură cu originile

islamului", ce pune la îndoială sursele tradiționale musulmane, catalogate drept „istoriografie islamică tendențioasă”¹⁶. De pildă, primele biografii musulmane conțin „atât de multe contradicții și atât de multe relatări îndoielnice” încât sunt greu de acceptat ca atare.¹⁷ În esență, se consideră că ele nu sunt mărturii istorice, ci mai degrabă construcții literare, scrise la multă vreme după evenimentele pe care le descriu și cu un scop bine definit – acela de a propovădui noua credință și de a-i stabili un fundament istoric.

Conform tradiției musulmane, Adam a construit Kaaba (Casa lui Dumnezeu) la Mecca, la scurt timp după Creație potrivit unui plan divin, ceea ce sugerează că a existat un sanctuar religios înainte de constituirea unei așezări. Este straniu că înainte de cucerirea arabă, dincolo de granițele Arabiei, Mecca nu este menționată nici măcar o dată în vasta literatură scrisă în limbile greacă, latină, siriacă, aramaică sau coptă; cu toate acestea, tradiția susține că aici a fost un centru comercial și religios păgân înfloritor.¹⁸ Într-o prezentare exhaustivă a coastei de vest a Arabiei din *Istoria războaielor*, istoricul roman Procopius din secolul al VI-lea nu pomeneste de Mecca. Un secol mai târziu, în lucrarea sa *Geografia*, Ptolemeu menționează o Macoraba în interiorul Arabiei, ale cărei coordonate se apropie de cele ale Meccăi. De-abia în anul 741, la peste un secol de la moartea profetului, apare menționată Mecca într-un text străin, *Cronica bizantino-arabă*, care însă o localizează undeva departe la nord de Mesopotamia.¹⁹

Dezbaterea legată de istoria Meccăi din secolul al VII-lea, cu toate problemele pe care le implică, este crucială fiindcă ea se află la temelia unei istorii mult mai ample care are legătură cu profetul Mahomed, revelarea Coranului și nașterea islamului. Miza este mare întrucât este vorba despre însăși autenticitatea istorică a relatărilor islamice cu privire la Mahomed, Mecca și islam. Ceea ce constituie pentru cineva o cercetare istorică legitimă, pentru altcineva reprezintă o ofensă de neiertat adusă

profetului. Și întrucât pedeapsa tradițională în islam pentru apostazie – renunțarea la credința religioasă cu gândul sau cu fapta – este pedeapsa capitală, în unele cazuri poate fi vorba despre o chestiune de viață și de moarte.

În ciuda eforturilor cărturarilor musulmani medievali, concluzia pe care o tragem este aceea că originile orașului Mecca, ale sanctuarului Kaaba și ale nașterii islamului rămân totuși învăluite în mister. De fapt, acest lucru nu ar trebui să fie foarte surprinzător sau prea dificil de acceptat. Se poate face o paralelă între nedumeririle contemporane și reacțiile creștinilor din veacul al VII-lea, pentru care ascensiunea islamului era un profund mister. În 614, pe când devastatorul Război Bizantino-Sassanid din 602–628 era în toi, perșii au cucerit Ierusalimul. În acest context, era firesc ca bizantinii să vadă în perși principalul lor inamic. Și totuși, în 637, la doar cinci ani după moartea lui Mahomed, patriarhul Sofronie al Ierusalimului preda cheile cetății nu Imperiului Persan, pe atunci foarte aproape de momentul destrămării, ci califului arab Umar, promotorul unei credințe noi, necunoscute și aflate în plină ascensiune.

Cam atât despre această confruntare ireconciliabilă dintre credință și îndoială. Întrucât este imposibil să dovedim temeinicia unei religii și a originilor sale, dar nici lipsa lor de temeinicie, și de vreme ce, prin definiție, credința presupune, în mare măsură, o suspendare a scepticismului și o acceptare a ordinii supranaturale și divine, atunci vom admite această situație ambiguă la intersecția dintre istoria timpurie și cristalizarea unei noi credințe, și ne vom îndrepta atenția spre nu mai puțin controversata istorie literară.

În ce privește Mecca și Kaaba, cea mai veche sursă datează din secolul al IX-lea, anume lucrarea scrisă de istoricul Al Azraqi și intitulată *Kitab Akhbar Makka (Relatări despre Mecca)*, un titlu remarcabil prin faptul că a fost prima istorie arabă a unui singur oraș. Azraqi susține că piatra sfântă se află acolo din cele mai vechi timpuri, înainte ca lumea să fi fost creată.

„Kaaba a fost spuma mării cu 40 de ani înainte ca Atotputernicul Dumnezeu să creeze Cerul și Pământul; din ea a fost zămislit Pământul.”²⁰ Azraqi povestește cum Adam a zidit Kaaba, cum Avraam și fiul său Ismael au reconstruit-o după Potop, iar apoi cum Quraysh, tribul păgân predominant la Mecca în secolul al V-lea, l-a reconstruit în epoca lui Mahomed, la sfârșitul așa-numitei Jahiliya, Epoca Ignoranței de dinainte de apariția islamului. Mai târziu, geografii arabi aveau să denumească Mecca „Centrul Lumii”. În mod surprinzător, în Coran se fac doar câteva referiri la Kaaba. Se menționează că a fost creată ca un sanctuar pentru neamul omenesc, un lăcaș de rugăciune în locul unde a stat Avraam, precum și faptul că a fost construită și sfințită de Avraam și de Ismael pentru toți cei care veneau aici ca să se închine și să se roage.²¹

Nici în legătură cu Mecca nu se fac prea multe referiri în Coran, la fel cum nu se fac nici în legătură cu alte localități – doar nouă locuri sunt menționate în întregul text. Mecca este pomenită doar o singură dată*, ceea ce ne trimite cu gândul la ideea potrivit căreia „Coranul este interesat de Mecca tot atât de puțin precum sunt interesate Evangheliile de Nazaret”²². Două versete vorbesc despre „Mama Tuturor Orașelor” și sunt considerate ca făcând referire la Mecca.²³ Potrivit tradiției, denumirea Bakka folosită în Coran se referă tot la Mecca, însă, deși se sugerează existența unui lăcaș sfânt, *Maqam*, sau Loc de popas al lui Avraam, și se vorbește despre datoria pelerinajului, nu avem nici o dovadă concludentă în acest sens.**

* „El este Cel care a îndepărtat mâinile lor de la voi și mâinile voastre de la ei, în Valea Meccăi, după ce v-a dat vouă izbândă asupra lor. Și Allah vede bine ceea ce faceți voi”. Coran 48:24

** „Cea dintâi Casă [de închinare] ridicată pentru oameni este aceea din Bakka, cea binecuvântată și [loc de] călăuzire pentru toate lumile. În ea sunt semne limpezi, [printre care] locul unde a stat Avraam, iar acela care intră în ea este în siguranță. Este o datorie a oamenilor față de Allah [să împlinească] Pelerinajul la această Casă”. Coran 3:96-97

Alături de Azraqi și Ibn Ishaq, Mohammed ibn Jarir al Tabari, prolificul autor din secolul al IX-lea al *Istoriei profeților și regiilor* (o lucrare monumentală), formează un trio de istorici care susțin că Mecca a fost întemeiată de un conducător de trib, Qusay ibn Kilab, cândva între anii 400 și 470. În perioada anterioară, triburile își aveau sălașul în munții de deasupra văii. Se spune că pe vremea Potopului lui Noe, care a distrus Kaaba, Mecca nu era locuită, iar zona din împrejurimi era populată de jurhumi și de amaleciți. Jurhumii au fost păstrătorii Kaabei de la începutul secolului al II-lea până în prima jumătate a secolului al III-lea. Însă se pare că aceștia au avut un comportament de-a dreptul scandalos. Amanții care căutau un loc de întâlnire discret se furișau uneori în Kaaba, inclusiv doi ibovnici care, după ce au făcut dragoste acolo, au fost imediat „preschimbați în stane de piatră” drept pedeapsă pentru sacrilegiul săvârșit. Potrivit istoricului Tabari, Mecca purta și denumirea de Bakkah fiindcă obișnuia să „frângă (*tabukk*) gâtul răufăcătorilor și tiranilor care comiteau nelegiuiri acolo”²⁴. Cu timpul, jurhumii au fost alungați de khuzaa, care au preluat controlul asupra Meccăi până când au fost la rândul său alungați de quraiși din care a făcut parte profetul Mahomed.

Qusay a curățat zona din vecinătatea sanctuarului și și-a instalat tribul acolo, ceea ce a reprezentat un pas decisiv dinspre nomadismul deșertului către o comunitate urbană, pregătind terenul pentru dezvoltarea orașului islamic. Cea mai importantă construcție a sa a fost Dar al Nadwa, prima cameră de consiliu a Arabiei, unde erau discutate și rezolvate chestiuni politice, sociale și comerciale. Aici se desfășurau și alte ceremonii, cum ar fi circumcizii, căsătorii și declarații de război. În clădire se afla și locuința personală a lui Qusay, de unde, printr-o ușă, se putea intra direct în Kaaba. Atunci, ca și acum, apropierea de Kaaba definea statutul locuitorilor, precum și pe al vizitatorilor – la fiecare vizitator care se bucură de aerul condiționat și de luxul oferit de hotelurile din complexul Makkah Royal Clock